

OPONENTSKÝ POSUDOK HABILITAČNEJ PRÁCE PhDr. J. GAZDU, CSc. *DYNAMIKA JAZYKOVÝCH PROCESOV V TRANSFORMAČNOM A POSTTRANSFORMAČNOM VÝVOJI RUSKEJ SPOLOČNOSTI*

Dvadsať rokov v dejinách ľudskej spoločnosti sa obvykle považuje za epochu výmeny generácií a práve analogické obdobie zaznamenávame v tzv. postsovietských rokoch. Je nesporné, že v uvedených dvoch desaťročiach sme mohli zaregistrovať celý rad hlbokých zmien (*коренных изменений*), ktoré do istej miery predstavovali **urýchlený vývoj** prakticky vo všetkých sférach života najmä v bývalom sovietskom politicko-ekonomickom bloku. Spomínané zásadné transformácie sa museli zásadným spôsobom odraziť okrem iného v jazyku a v zodpovedajúcich formách jazykovej komunikácie. Zaevidovať, zosystematizovať, klasifikovať a objektívne vedecky opísať odraz spoločenských zmien v jazyku predstavuje jednoznačne **veľmi náročnú úlohu**, na ktorú sa podujal v predloženej habilitačnej práci PhDr. Jiří Gazda, CSc.

Autor zákonite zvolil univerzálny pohľad na *dynamiku jazykových procesov* a sám preferuje **sociolingvistickú metodológiu**, čo možno považovať za logické, nakoľko sociolingvistika je evidentne najkomplexnejšia z filologických interdisciplín. Zároveň sa žiada zdôrazniť, že spomínaný široký výskumný záber predpokladá rozsiahlu vedeckú **poznatkovú základňu**, v rámci ktorej je možné primerane spracovať nazhromaždený jazykový materiál aj prostredníctvom iných vedeckých filologických paradigiem. Sám autor spomína *právnu lingvistiku*, *etnopsycholingvistiku*, v habilitačnej práci evidujeme postupy *politologickej lingvistiky*, *kognitívnej lingvistiky*, *lingvokulturoológie* a pod. Uvedené relatívne nové smerovania vo filologickom výskume J. Gazda **vyvážene** kombinuje s klasickými vedeckými postupmi *štrukturálnej a porovnávacej jazykovedy*. Pri pohľade na vedecko-výskumné pozadie sa autor habilitačnej práce predstavuje ako **zrelá vedecká filologická osobnosť so značným odborným potenciálom**. Uvedené konštatovanie možno aplikovať pri posudzovaní všetkých zložiek jeho habilitačnej práce.

PhDr. J. Gazda, CSc. opisuje a **hodnotí dynamiku jazykových procesov v transformačnom a posttransformačnom vývoji ruskej spoločnosti** z mnohých aspektov. V prvom rade v habilitačnej práci evidujem **hodnotový princíp**, ktorý v práci zaznieva veľmi výrazne. Zaujal najmä **antropocentrický postup**, v rámci ktorého je názorne ukázané, že **hodnoty tvoria Ťudia**. Habilitačná práca nás presvedča o tom, že za spomínanými jazykovými procesmi boli významné a tvorivé **ľudské činy**, ktoré sa dominantne presadili v komunikačnej sfére ruskej spoločnosti (a nielen v nej). Na tomto mieste na ilustráciu hádam stačí spomenúť M.S. Gorbačova a jeho *perestrojku a glasnosť*, ktoré boli istým sociálnym východiskom skúmaných jazykových zmien. Hoci sa žiada zdôrazniť, že *perestrojka* podľa zámeru samotného jej protagonistu (*возвращение к Ленину*) sa nerealizovala a preto na počiatku zásadných premien bola jednoznačne *glasnosť* (Je to výzva pre autorov komentár?), teda rozšírenie **slobody slova a slobody konania**, ktoré sa výrazným spôsobom prezentovali predovšetkým v médiách. Kódovými a komunikačne podnetnými udalosťami, ako uvádza J. Gazda, boli verejné prezentácie niektorých diel A. Solženicyna (*Архипелаг ГУЛАГ, Как обустроить Россию*), filmu Abuladzeho *Покаяние* s veľmi silnou **lingvokultúrou** (Vorobjov, 1997) z koncovky filmu *Какая дорога ведет к храму?*, kde slovo *храм* doslova symbolizovalo veľké hľadačské úsilie ruskej, ale čiastočne aj našej spoločnosti. Podobne krátky čas „explozívne“ pôsobil román Rybakova *Дети Арбата* a iné najmä umelecké texty. Z druhej strany hodnotovo rozdeleného Ruska veľkú odozvu vyvolal list N. Andrejevovej *Не могу поступиться принципами*, kde zase slovo *принципы* bolo a zostalo mimoriadne silným objektom nielen spoločenského ale aj semiotického zápasu tentoraz v prospech odchádzajúcej komunistickéj ideológie. Pravda, v práci podobných antropocentrických východísk je podstatne viac a dominujú najmä významní ruskí, českí a iní filológovia, ako aj

iní myslitelia, ktorí skúmali a skúmajú *загадочную русскую душу*. V habilitačnej práci je presvedčivo ukázané, že zmeny v 80. a 90. rokoch minulého storočia v Rusku vyplývali z hlbokého duchovného predpolia tejto veľkej krajiny. Či to boli v minulosti Dostojevskij, Berďajev a iní, alebo v skúmanom období už spomenutý Solženicyn, či Zinovjev s románom *Катастрофка*, v každom prípade nám ponúkajú presvedčivý, báзовý poznávací zdroj o Rusku, jeho obyvateľoch a o jeho jazyku. V dielach týchto a iných mysliteľov nachádzame veľkú časť odpovedí aj na filologické otázky. Napríklad aj na otázku o spôsobe a rozsahu prijímania (*заимствования*) cudzích slov, v súčasnosti najmä anglicyzmov. Nie náhodou sa v ruskej tlači postsovietskeho obdobia pravidelne komentovali jednotlivé udalosti cez verše Ťutčeva:

**Умом Россию не понять,
Аршином общим не измерить,
У ней особенная стать,
В Россию можно только верить.**

Okrem *загадочности русская душа* je ešte aj *широкая*. Dostojevskij to povedal presne: *Широк человек, надо бы сузить*. Dr. Gazda uvádza a klasifikuje v rámci onej *dynamiky* mnohé alúzie z rôznych textových zdrojov. Je evidentné, že medzi nimi dominujú literárne a aktualizujú sa pri komentovaní a hodnotení takmer všetkých udalostí v Rusku a za jeho hranicami. Filológ pritom musí mať **rozsiahly a hlboký kulturologický prehľad**, čo dr. J. Gazda presvedčivo ilustruje. Jedna zo zásadných ruských povahových črt, akou je silá v krajnostiach (*Коль любить так без рассудку, Коль грозить так не на шутку...*) je v habilitačnej práci bohato ilustrovaná na súčasnej podobe historickej opozície (antagonizmu) *западники/демократы – патриоты/славянофилы*. Autor uvádza aj ich okazionálnu dehonestáciu (*дерьмократы*). Ruský antagonizmus, či povestný *спор славян между собою* (Puškin), sa hádam najvýraznejšie prejavil pri interpretácii onoho Puškinovho *прорубленного окна. Надо рубить новые окна!* – Kričali v *демократической* tlači. *Patrioti* oponovali – *Петр прорубил окно, чтобы русские люди наблюдали Запад, а жили по-своему*. Práve takto široko pojatý, sociálne a etnokultúrne podmienený filologický výskum jazykových zmien je prezentovaný v recenzovanej habilitačnej práci dr. J. Gazdu a nesporne **si zaslúži veľmi vysoké ocenenie!**

Habilitačná práca presvedčivo dokumentuje, že za vyššie spomínanou *glasnoťou* nastala v Rusku a v celom bývalom sovietskom bloku doslova obrovská **masmediálna explózia**. Namiesto rozsiahleho komentára sa samovoľne a zákonite ponúka biblizmus: *На počiatku bolo slovo – В начале было слово*. Napokon autor aj túto zložku *dynamiky jazykových procesov* ruštiny v post sovietskom období eviduje, keď poukazuje na intenzifikáciu v používaní biblizmov a religióznych výrazov. Niektorí autori (Litvinenko, 1991) ich nazvali *воскресшими словами*. Autor habilitačnej práce ani ináč nemohol, ako siahnúť po evidentne vlastnej bohatej kartotéke jazykových ilustrácií najmä z dobovej ruskej a českej tlače. V predloženej habilitačnej práci ich klasifikuje podľa overených najmä **slovotvorných postupov**, kde hádam najviac upútavajú pozornosť rôzne novotvary s **prefixoidmi** a **suffixoidmi** (V práci som nezaregistroval v súčasnosti dost' frekventovaný prefixoid *bio-*, *biopotraviny*, *bioetika*, *biotechnológie*, *буомеппор*). Početné slovotvorné ilustrácie tvoria v istom zmysle **jazykový archív doby** a navádzajú k úvahám o vytváraní fragmentov **jazykového obrazu** (Kolšanskij, 1996) **postsovietskeho obdobia**. *Možno by autor mohol vysloviť vlastné hypotézy, ktoré vyplývajú z jeho rozsiahleho výskumu o istej hierarchii jazykového obrazu skúmaného obdobia na rusko-českom pozadí?*

Aj pri hodnotení konkrétneho slovotvorného jazykového materiálu autor vychádza z hlbších axiologických kritérií. Typické ruské antagonistické rozdelenie na *демократов* a *патриотов* nadobúda výraznú prezentáciu v odvážnej charakteristike ruskej publicistiky na *аутентичкú* a *неаутентичкú*. Mňa obzvlášť zaujalo rozdelenie súčasnej ruskej periodiky na tieto

dve skupiny a v tej *neautentickej* som našiel aj časopis *Наши современники*. Mohol by autor zdôvodniť svoje hodnotenie? Plne možno súhlasiť so stanoviskom habilitanta vo vzťahu k hodnoteniu bulváru (*желтая пресса, желтизна*), keď na jednotlivých ilustráciách dokumentuje ich nekorektnosť (*кравчукчи, плюйрализм, Трагический курс Курска* – s. 91). Týchto foriem nekorektnosti je mnoho, pričom sa porušuje **základné poslanie jazyka**. Výrazným príkladom jeho zneužívania je najmä v ruskej publicistike používanie jazyka argo. V tejto súvislosti je zaujímavé, že jeden z argotických výrazov v skúmanom období „spopularizoval“ sám V.V. Putin, keď na adresu teroristov povedal: *Мы их будем мочить в сортире*. Je preto pochopiteľné, že otázky **etickej komunikácie** sa v súčasných filologických hľadániach presadzujú čoraz častejšie a formuje sa filologická interdisciplína *lingvistika pravdy a lži*. Autor habilitačnej práca poskytuje mnoho podnetov aj k tejto téme.

V habilitačnej práci sa posudzuje popri iných témach aj fungovanie ruského jazyka v bývalom sovietskom režime. Viacerí myslitelia ho pomenovali *totalitným, sovietskym, oficiálnym, dreveným jazykom*, no stále sa vraciame, podobne ako aj autor habilitačnej práce k onomu **orwellovskému newspeaku – новоязу**. V konkrétnych skúsenostiach postsovietskeho obdobia evidujeme elementy bývalého sovietskeho newspeaku takisto v súčasnosti. Napríklad pri negatívnom hodnotení súčasnej politiky USA – *Кто не с нами, тот против нас. Акé má autor skúsenosti s používaním sovietskeho newspeaku (jazykových soviétizmov?) v súčasnej češtine?*

205 stránková habilitačná práca, ako to vyplýva z vyššie uvedených úvah, poskytuje veľkú sumu podnetov pre klasické a moderné filologické hľadania. Dr. Gazda sa úspešne pokúsil podať istý **zovšeobecňujúci vysoko odborný pohľad** na zmeny v ruskom jazyku v postsovietskej epoche. Uvedenú analýzu realizuje na základe širokých interdisciplinárnych pohľadov, kde **extrajazyková a intrajazyková zložka sú vyvážené**. Habilitačná práca poskytuje rozsiahly teoretický a praktický materiál, ktorý má značný potenciál rozšíriť súčasné vedecké rusistické hľadania. Mám za to, že po istých technických úpravách predložená habilitačná práca by mohla byť vydaná v monografickej podobe, čím by nesporne obohatila najmä súčasnú rusistiku v našom geografickom priestore.

Berúc do úvahy všetky vyššie uvedené konštatovania rád navrhujem, aby predložená habilitačná práca PhDr. Jiřího Gazdu, CSc. bol prijatá za základ pre habilitačné konanie a po jeho úspešnom priebehu odporúčam, aby bol autorovi udelený **vedecko-pedagogický titul docent v odbore Lingvistika konkrétnych jazykov (Slovanské jazyky)**.

Prešov, 9.2.2013

prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD.